

ԴԵՌԱՀԱՄՆԵՐՆ ԻՆՉ ԿԱՐԴԱՆ *)

(Յով. Տէր-Միրաքեանի)

Մի քանի խօսք:

«Դեռահամների ազատ ընթերցանութիւնը» գրուածքս հրատարակեցի 1898 թուականին մեր դպրոցների փակման տոթիթով, իսկ այժմ նոյն նպատակին ծառայող այս նոր աշխատութիւնս հրատարակում եմ նոյն դպրոցների վերաբացման տոթիթով: Այն ժամանակ գրախօսուած, ըստ հասակների դասաւորած ընթերցանութեան գրքեր առաջարկելով հայ ծնողներին՝ ցանկացայ նպաստած լինել մայրենի գրաւոր լեզուի պահպանման դեռահաս սերնդի մէջ ընտանիքում: Բայց ցաւօք սրտի պիտի առեմ, որ հայ ծնողներից քչերը կամեցան օգուտ քաղել այն գրուածքիցս, որ թեթեւ աշխատութեամբ գլուխ չէր կէտել: Մեր ժանաւանդ ժանկական գրքերի թարգմանիչներին, փոխադրիչներին ու հեղինակներին էլ մի ուղեցոյց տալու համար՝ նախ յատկապէս ուսումնասիրեցի ժամանակական գրական ու մանկավարժական պահանջները այս կարգի գրուածքների նկատմամբ: Ապա այս երկու գիտութեանց կողմից գրուած պահանջների համերաշխութեան կէտերը գտնելով՝ այդ որոշ տեսակէտներով քննութեան առայ վերոյիշեալ գրացուցակի գրքերը ըստ արժէքի ու հասակի և այսպէս կազմեցի «189 յանձնարարելի ու մերժելի գրքերի ցուցակը»:

Այս՝ հարութեան տագնապալից և միևնոյն ժամանակ խորհրդաւոր օրերին, նրա երկունքի ծանր օրերին, երբ վերածնունդ է հայկական դպրոցը, առանց վարանմունքի նորից ձեռք առայ այս կարևոր խնդիրը: Այս գրուածքս յատկապէս նուիրուած է գրացուցակին: Այս անգամ լրացրի ու կատարեալագործեցի գրքիս երկրորդ մասը՝ գրացուցակը՝ առաջին ցուցակի գրքերի բովանդակութեան մասին էլ 148 նորերի հետ աւելի

*) Մեր դպրոցների վերաբացման տոթիթով աւելորդ չենք համարում տալ մեր գրականութեան մէջ եղած գրքերի վերգնահատումը, որպէսզի դաստիարակներն ու ծնողները, ունենալով մի ուղեցոյց, գիտակցօրէն կատարեն ընթերցանութեան գրքերի ընտրութիւնը: Ծ. Խմբ.

մանրամասն տեղեկութիւններ տալով: Այստեղ միայն կը յիշեմ այն կէտերը, որոնք արծածուել են առաջին գրուածքում: Եւ եթէ մեր նորակազմ դպրոցական գործին ծառայող ուսուցիչներին մէջ այն խնդիրները հարցասիրութիւն առաջացնեն, այն ժամանակ ես սեպուհ պարտականութիւն կը զգամ աւելի նոր ու մանրամասն ուսումնասիրութեան արգասիք տալու ներանց:

«Դեռահասների ազատ ընթերցանութիւնը» գրուածքիս 200 էջերում արծածուած են հետեւեալ գրական ու մանկավարժական խնդիրները.

ա. Ազատ ընթերցանութեան ծագումը, բ. զարգացումը, գ. նպատակը, դ. դեռահասների ու հասակաւորների մտքի ու զգայմունքների և հետեւաբար նաեւ պահանջների տարբերութիւնը, ե. այս առանձնայատկութիւններից առաջացած տարբեր շրջանների ընթերցանութեան նիւթերի տեսակները, զ. փոխադրութեան զանազան կերպերը, է. ազատ ընթերցանութեան հետեւանքների հետազոտութիւնը, ը. գրքերի ընտրութիւնը, թ. տարածումը և՛ վերջապէս ժ. արծածուած խնդիրների աղբիւրներին վերաբերեալ մատենախօսական տեղեկութիւններ ինչ ինչ բացատրութիւններով: Թէ արդեօք մեր թարգմանիչներն ու փոխադրիչները, որքան են հետաքրքրուել այսպիսի խնդիրներով և պարտականութիւն զգացել զրիչ ձեռք առնելուց առաջ ուսումնասիրել այս խնդիրները, այդ ամենից լաւ ցոյց կը տայ հրապարակում գոյութիւն ունեցող մանկական ընտիր, միջակ ու անպէտք գրքերի վիճակագրութիւնը: Արժէ ուրեմն այստեղ թոյլ տալ, որ թուերը խօսին:

Վերոյիշեալ գրուածքիս մէջ գրուած էր մի աղիւսակ, որ ցոյց է տալիս, թէ մանկական գրականութիւնը մեզանում նախ սկսուել է արեւմտեան հայերի մէջ 1828 թուականից և առաջ գնացել առանց զգալի զարգացման ոչ որակի և ոչ քանակի կողմից: Այդ գրականութիւնը յետ է մնացել և 80-ական թուականներից առաջնութեան տեղը տուել է արեւելեան հայերիս մանկական գրականութեանը, որ մանաւանդ շնորհիւ մեր Հրատարակչական ընկերութեանը՝ հետզհետէ գէթ որոշ չափով զարգացել է թէ՛ որակի և թէ՛ քանակի տեսակէտներով: Մեր կովկասեան հայ Հրատարակչական ընկերութեան գործունէութեան դադարելուց յետոյ՝ մասնաւոր անհատներ ու փոքր ընկերակցութիւններ ժողովրդական գրքերի հետ աշխատել են հատարակել նաեւ դեռահասների համար գրքեր: Արդ տեւեմն թէ ինչ են ասում թուերը 1873—1899 և 1890—1905 երկու շրջաններում հրատարակուած մանկական գրքերի մասին, ու

դոնք զետեղուած են առաջին ու երկրորդ մատենախօսական գրադուցակների մէջ: Մի ընդհանուր գաղափար կազմել տալու համար՝ գրախօսուածս գրքերը 3 տեսակի բաժանեցի՝ ընդունելի, միջակ ու մերժելի: Դնդունելի գրքերի թուի մէջն են հին ցուցակիս 1873—1899 շրջանէն 80 հատ անպայման ընտիր գրքերը՝ մասնաւոր անձերի ու փոքր ընկերակցութեան հրահրատարակութիւններից և 30 հատ Թիֆլիսի հայոց Հրատարակչական ընկերութեան հրատակածներից և նոր ցուցակիս 1899—1905 շրջանից 42 անպայման ընտիր գրքերը:

	Ընդունելի	միջակ	մերժելի	Ընդհ. թ.
1873—1899	122	43	24	189
1899—1905	104	32	12	148
	226	75	36	337 ^{*)}

Բայց ընտիր գրքերի թիւը անհամեմատ աւելի՝ պակաս կը լինէր, եթէ Թ. Հ. Հ. ընկերութեան գաղաբումից յետոյ մեր երկու ժողովրդական գրող բժիշկները՝ պ. պ. Արծրունի և Բուդուղեան հտային մեզ մի շարք իսկապէս ժողովրդական առողջապահական ու մասամբ բնախօսական-գաստիարակչական օգտակար գրուածքներ: Նոյն գովեստով ցաւօք սրտի չեմ կարող խօսել Թիֆլիսում գործող մի խումբ կանանց մասնաւոր ընկերակցութեան հրատարակած գրքերի մասին «Նուէր մանուկներին» մականգրութեամբ: Որքան որ այս համեստ ընկերակցութիւնը մեղուաշան աշխատութեամբ գործում է, նոյրքան լուրջ վերաբերմունք թարգմանելի նիւթերի ընտրութեան նկատմամբ ևս չկարողացայ տեսնել նրա գործունէութեան մէջ¹⁾: Այս ընկերակցութիւնը ակներե կերպով երևան է հանում մի միտում աւելի թարգմանել կին գրողների գրուածքներից: Ի հարկէ, բան չէինք ունենայ ասելու, եթէ այդ ընտրութիւնները յաջող կատարուած լինէին:

Այստեղ պատահութիւն չունենալով այս մասին աւելի խօսելու՝ կը ցանկայի մասնացոյց անել «Что читать дѣтямъ?»¹⁾

*) Այբուբենական կարգով և ըստ հասակների դասաւորուած չեն № № 334—350, իսկ 338—350 վերոյիշեալ աղիւսակը կազմելուց յետոյ եմ ստացել հրատարակիչներից:

1) Գրախօսածս 21 գրքոյկներից (ընդամենը 23-ն հրատարակել) կէտը յաջող պէտք է համարել զոնէ իմ կարծիքով:

1) «Что читать дѣтямъ?» Выпускъ I Разборъ дѣтскихъ книгъ. Изд. Педагогическаго музея военно-уч. завед. въ СВВ. Отдѣлъ критики и библиографіи дѣтской литературы.

(Մանուկները ի՞նչ կարդան) հեղինակաւոր գրուածքի մէջ արտայայտուած կարծիքները այն ուսուս կին գրողների մասին, որոնցից որ վերոյիշեալ կանանց ընկերակցութիւնը գլխաւորապէս ընտրում է թարգմանելի նիւթեր: Ինչպէս յայտնի է, հագուագիւտ են մանուկների համար գրող ընտիր հեղինակները, իսկ կին գրողների մէջ նաև այլ կուլտուրական երկրներում այդպիսիներին կարելի է միայն «մատով ցոյց տալ»: Այս առիթով կ'ուզէի ցանկութիւն յայտնել, որ մեր Թիֆլիսի Հ. Հ. ընկերութիւնը որքան կարելի է շուտ վերսկսէր իր գործունէութիւնը, միայն թէ աւելի լայն ծրագրով, ինչպէս որ խօսուեց անցեալ 1905 թ. ապրիլ ամսին ասիականապատրաստական ժողովում: Մանկական գրականութիւնն էլ որոշ չափով կուլտուրայի արտայայտիչ պէտք է լինի, հետեւեալը նրա մէջ յայտնի տեղ պէտք է բռնեն արուեստի, գեղարուեստի, արդիւնաբերութեան և այլն վերաբերեալ գրքերը, սոցիալական տարրական գիտելիքներ և այլն: Բացի սրանից ցանկալի էր, որ այսուհետև այդ ծանրակշիւ գործի պոլիս անցնողների մէջ լինէին միշտ նաև այնպիսի անձեր, որոնց մէջ միացած են և առնչութեան մէջ գրուած գրական ու մանկավարժական հայեցակէտները: Սկսնակ ու անփորձ թարգմանիչների գովելի ջանքերը գնահատելով հանդերձ խորհուրդ կը տայի այդպիսիներին այնքան էլ չշտապել գրականութեան ասպարէզը մտնելու համար: Լաւ գրքեր ընտրելը և մայրենի լեզուի ոգով թարգմանելը հեշտ բան չէ: Սկսնակները սեպուհ պարտականութիւն պէտք է զգան որևէ գիրք թարգմանելուց առաջ՝ փորձնական թարգմանութիւնը հայերէնին հմուտ մարդկանց ցոյց տալու և ըստ այնմ վարուիլ: Ինչ վերաբերում է թարգմանելի գրքերի ընտրութեանը, բացի վերոյիշեալ ուսերէնի ուղեցոյցի, կան նաև ուրիշները. Что читать детям до школьного возраста ¹⁾ և այլն:

Դեռահասների համար հրատարակուած գրքերի որակի մասին խօսելուց յետոյ՝ անցնենք գրանց տեսակներին և տեսնենք թէ գրախօսածս 337 գրքերից ըստ տեսակի որքանն են

¹⁾ «Родительский кружокъ» при Педаг. музеѣ В. М. З. СИБ. Այս գրքիկի մէջ կայ նաև մի բաւականին մանրամասն տեսութիւն մանկական գրականութեան վերաբերեալ: «Դեռահասների աղատ ընթերցանութիւնը» գրուածքի 65—78 էջերում բացատրութիւններով հաղորդած աղբիւրներից զատ, կ'ուզէի Jugendrehrister—Warte թերթի 1905 թ. № 9 մասնացոյց արած նոր հանդէսներից Die Jugendschrift և die Jugendbücherei գերմաներէն գիտեցող մեր թարգմանիչների ուշադրութեանը յանձնարարել: «Jugendschriften—Warte» 12 թերթիկի գինը՝ 1 մարք 20 պֆ.:

վերաբերում այս կամ այն հասակի ընթերցողներին: Որովհետև ամեն մի տեսակի գիրք որոշ չափով ներկայացուցիչներ չունէր, ուստի այս բոլորը միայն երկու բաժանմունքի վերածեցի. ա. գլխավորապէս բնլլետրիստական ու կենսագրական գրուածքների, Բ. բնագիտական, բնախօսական ու առողջապահական գրուածքների:

Ա. Բաժանմունքինը

Բ. Բաժանմունքինը

Հին գրացուց.	Նոր գրացուց.	Հին գրացուց.	Նոր գրացուց.
Տար.	Տար.	Տար.	Տար.
3—6=1	3—6=2	6—8=0	6—8=1
6—8=17	6—8=6	8—10=1	8—10=0
8—10=42	8—10=5	10—12=9	10—12=4
10—12=44	10—12=17	12—14=6	12—14=11
12—14=24	12—14=20	14—16=3	14—16=15
14—16=40	14—16=47		
16+. =2	16+. =20		
170	117	19	31

Աղիւսակը ցոյց է տալիս, որ 14—16 ու աւելի հասակ ունեցողների համար վերջերս աւելի գրքեր են հրատարակուլ: Իսկապէս ասած՝ մեր դպրոցների փակումից յետոյ անմիջապէս զգալի եղաւ յատկապէս ժողովրդական գրքեր հրատարակելու տենդենցեան, և ահա մեծ մասով այդ շարքից է, որ «առ ի չգոյէ» որոշ չափով նիւթեր եմ ընտրել աւելի հասունացածների համար: Պէտք է ասել, որ ժողովրդի համար յատկապէս հրատարակուած գրքերից որոշ տեսակէտներով մի այդպիսի ընտրութիւն անելը մեր պայմաններում այնքան էլ անպատեհ չպէտք է համարել: Ինչպէս որ ընտիր մանկական գիրքը հասակաւորին էլ հաճոյք կարող է պատճառել, այնպէս էլ հասակաւորի նմանօրինակ գիրքը՝ դեռահասին: Մանուկները շատ էլ չեն սիրում այնպիսի գրքեր, որոնց մէջ գործող անձերը միայն իրանց հասակակիցներն են: Նրանց համար առանձին հրապոյր ունին նոյն գրուածքները, որոնց մէջ մեծ ու փոքր իրար հետ յարաբերութեան մէջ են մտնում: Ոչ մանուկը և ոչ էլ ժողովրդի շրջանին պատկանող ընթերցողները սիրում չեն միտումաւոր յատկապէս նրանց համար որոշ «մաներներով» թխած գրքերը. հէնց որ նրանք վերահասու են լինում այդ բռնադրօ-

սիկ տենդենցիային, նրանց սիրտը պաղում է այդ գրքից 1)։ Այս աղիւսակը մեր թարգմանիչներին ցոյց է տալիս, թէ որ հասակի ընթերցողների համար և ինչպիսի գրքերի աւելի զգալի պակասութիւն է զգացւում։ Մի կէտի վրայ էլ կ'ուզէի նրանց ուշադրութիւնը դարձնել։ 3—6 տարեկանների համար կենդանական կեանքից վեր առաջ առակներ չունենք, չունենք հէքիաթներ, պատկերազրբեր, որպէսզի մայրերը նրանց համար կարգային, բացատրէին այդ նիւթերը։

Եւ դիտաւորութիւն ունիմ այսուհետեւ գէթ տարէնը մէկ անգամ թերթիկներով գրացուցակներ հրատարակել առանց գրախօսական մասի և տարածել օրաթերթերի միջոցով ընտանիքներում Նոր Տարուայ նուիրատութեանց առթիւ։ Յանկալի էր, որ մեզանում շատանային պատկերազարդ, փառակազմ ընտիր գրքեր և աւելի հաստատուն սովորութիւն դառնար փոխանակ այլ բաների այսպիսի գրքեր նուիրելը մանուկներին։

Այս առիթով կ'առաջարկէի մեր հեղինակներին, թարգմանիչներին ու փոխադրիչներին, որ եթէ կը ցանկային իրանց գրքերն էլ իմ ցուցակներումս մտցրած տեսնել, կամ մի մի օրինակ ուղարկէին նրանցից կամ թէ չէ, հաղորդէին ինձ իրանց մանկական գրքերի անունները։

I

ԳԼԽԱՆՈՐԱՊԷՍ ԲԵԼԼԵՏՐԻՍՏԱԿԱՆ ՈՒ ԿԵՆՍԱԳՐԱԿԱՆ
ԳՐՈՒԱԾՔՆԵՐ

Ա. 3-6 տարեկան փոքրիկների համար։

1. Կարմիր գտակ։ Մանկական գրադարան №1. Հրատ. իշխանուհի Մ. Թումանեանցի։ Թիֆլիս 1896. 8 մեծադիր եր. պատկերազարդ։ Գինը 20 կոպ։

Գրիմ եղբայրների յայտնի հէքիաթի շատ համառօտածն է։ Յարմար է անգրագէտ փոքրիկներին կարդալու համար։ Կարող է նպատակի ծառայել։

2. Երեք կատուի պատմութիւն։ Մանկական գրադարան։

1) «Ժողովրդի ընթերցանութիւնը» գրուածքիս բ. տպագրութեան համար նոյնպէս ձեռնարկել եմ մատենախօսական գրացուցակ պատրաստելու։ Այն գրքում կը վերագառնամ այս խնդրին։

Հրատ. Նոյնի: Թիֆլիս, 1896. 8 մեծ էր. պատկերազարդ: Գին 20 կոպ:

Երեք ձագուկներին մայրը պատժում է նուիրուած ձեռնոցները կորցնելու և ասրա դռնելուց յետոյ կեղտոտելու համար: Այս դրքոյկի նիւթն ու ոճը այնքան արժէք չունի:

3. Մամուլի թիւն հայ մայրերի ու իրանց մանուկների համար: Զաքարէ Գրիգորեանցի: Թիֆլիս 1895. 28 միջակ էր: Գին 40 կոպ:

Սա մեր միակ ժանկական պատկերազարդն է հայ մանկական աշխարհից վեր առած: Բացատրական ձեռնարկը 51 իր գլին 10 կոպ: Բաւականին ղուարճալի է 3-4 տարեկանների համար:

Բ. 6—8 տարեկանների համար:

4. Անվախ դերձակ. Գրիմի դուռնատիպ պատկերազարդ հէքիաթներից: Թիֆլիսի Հ. Հ. Ը. 1897. գինը 40 կոպ:

Ընտիր հէքիաթէ. գերձակի գլխից անցած բաները հետաքրքրութեամբ կը կարդացուին:

5. Ատողէ դրամ: Գրիմի հէքիաթներից: Թարգ. Տ. Կոստանեանց: Թիֆլիս, 1897: Գինը այլ հասակի վերաբերեալ 2 հէքիաթների հետ 7 կոպ:

Գթադիրտ մանկան կեանքից է: Նա իր մինչև վերջին շապիկը ազդատներին է տալիս, յետոյ երկնքից աստղերը թափւում ու նրա համար փող են դառնում: Ընտիր է:

6. Դայլն ու մարդը: Գրիմի հէքիաթ: Թարգմ. Նոյնի: 2¹/₄ փոքրադ. էր. 2 այլ հէքիաթների հետ գինը 10 կ.

Դայլը պարծենում է, թէ մարդուն կը յաղթէ: Աղուէսը տանում է ու նրան հանդիպեցնում է որսորդին ու ինքը թաղնւում է: Որսորդը դայլին լաւ ջարդում է, վերջինս դալիս պատմում է, թէ ինչ անասի բռներով հարուածներ կերաւ: Մի անրովանդակ բան:

7. Գերմանական ազգային ստակներ (հէքիաթներ) եղբարց Գրիմայ աշխատութեամբ հաւաքուած: Թարգ. Ֆրանս. Եւայի Տեր Գրիգորեանց: Պար. 1864. 52 փոքրադ. էր. գին (?):

Պարունակում է հետեւել 8 հէքիաթները որ այստեղ դասաւորում եմ ըստ արժէքի: 1. «Մեծ հայր և թոռն»՝ ապերախտութեան օրինակ. 2. «Պատրիկների պարգևը»՝ անգթութեան օրինակ. 3. «Կրեկի կախարդ»՝ գող սիրտը դող առածի իմաստով. 4. «Երկացակեցութիւն» կենդանիների ու մարդու հասակի մասին է խօսքը. 5. «Վեց հոգի կը համենք մի բանի»: Թա-

գաժառանգը պատժուած է անարդարութեան համար: 6. «Նապաստակ և Ոգնի» — վերջինիս խարդաւանանքին ենթարկուած միամիտ նապաստակի պատժութիւնն է տես №18: 7. «Արջ» վիրաւորանքի համար պատեւրագ. և 8. «Փորձանք». անբովանդակ բան է:

8. Գուլիվէրը թզումների աշխարհում: Թ. Հ. Հ. Բ. 1897 պատկերազարդ գունատիպ, գինը 40.

9. Գուլիվէրը հսկանների աշխարհում: Նոյն տեղեկութիւնները: Այս երկու գրքոյկը մի տեսակ պարողիա են Սւրի-թի յայտնի վէպի, զուարճալի կարող են լինել, բայց առանձին արժէք չունին:

10. Նոթմն ազուտ: Հէքիաթ փոխադր. Լ. Մելիք-Աղամ-եանցի. Թ. Հ. Հ. Բ. 1899. 22 մեծ էր. գին 40 կոպ. գունատիպ պատկերազարդ:

Մի երջանիկ ընտանիք, որ 7 արու զաւակ ունէր, մի դստրիկ էլ է ունենում: Մկրտութեան օրը 7 էլ գնում են ջրհորից ջուր բերելու, դոյլը ջուրն է ընկնում, ուշանում են, հայրը անիծում է նրանց, որ ազուտներ դառնան: Անէծքը կատարւում է, նրանք թողում կորչում են, վերջը իրանց քրոջը գլուխում, կախարդանքից ազատում են, ազատում է նաև նրանց քրոջ Անոյշի փեսացուն: Բոլորն էլ երջանկանում են իրանց ծնողների հետ: Փոխադրութիւն է, բաւականին ընտիր, թէև տեղ տեղ ոչ մանկական լեզուով:

11. Թմիկիկը: Հէքիէտա Վիտհոֆի, Նուէր Մանուկներին Թարգմ. Շ. Տունիկեանցի: Թֆլա. 1902. 23 մեծգ. էր. գին 12 կոպ:

Պատկերազարդ պատմուածք է մի չար կրեխի ու նրա փոքրիկ եղբոր կեանքից: Փոքրիկը մեծի պատիժները ինքն է յանձն առնում: Այդ հասակին ոչ յատուկ մտածմունքներ ու զգացմունքներ: Պատկերները միջակ:

12. Կարմիր գլխարկ: Տեղեկութիւններ տես №1:

Մամի մօտ անտառի միջով գնացող փոքրիկ աղջկայ և խարդախ գայլի հանդիպումը, մամի կլանուիլը գայլից, առաջինի և թոռնիկի ազատուելը գայլից — ահա այս երեք դիպումներն են պատմում: Գրիմի առաջնակարգ հէքիաթներից չէ: Այս սարսափելի պատմութիւնը շատ զգայուն-մանուկների վերայ կարող է վատ ազդեցութիւն ունենալ:

13. Կարէնն ու Մանէնը հէքիաթ, փոխգ. Լ. Մելիք-Աղամեանի. Թ. Հ. Հ. Բ. 1899. 24 մեծ էր. պատկերազարդ, գունատիպ. գին 40 կոպ.

Մօրից զրկուելուց յետոյ խորթ մօր (կախարդ) ձեռքը

Մնալով փոքրիկ քոյր ու եղբայրը փախչում են անտառ: Կարէնը եղնիկ է դառնում, Մանէնը թագուհի: Բոլորը վերջը երջանականում են, իսկ պառաւը իր պէս չար աղջկայ հետ պատժուում Լաւն է, գրաւիչ: Բայց խորթ մօր պատմութիւն լինելով՝ շատ էլ յանձնարարելի չը պիտի լինի:

14. Մանկական զրադարան Ա. Չիլինկարեանի: Գերմ. թարգմ. Ալէքսանդրապոլ. 1904, 17 մեծագ. եր. գին (?).

4 Փոքրիկ պատմութեանքներ են: Թէև նշանակուած են 8—10 տարեկանների համար (աւելի փոքրերին էլ պատմելու համար), սակայն ըստ իս՝ 6—8 տարեկան մանուկներին զարգացմանը համապատասխան նիւթեր են: Աւելի լաւ է «Թոնիկը»:

15. Մանկական զրադարան, Մեծագ. 16 եր, գին 5 կ. Միւս տեղեկութիւնները տես նախընթաց համարում:

6 Փոքրիկ պատմութեանքներ են, որոնցից մի քանիսը՝ աշակերտական ձևերով ներկայացնում են: Առաջին անգամ լոռոգ կամ կարգալոռոգ մանուկներին կը հետաքրքրեն այս պարզ պատմութեանքները:

16. Մանկական երգեր Գամառ-Քաթիպայի: Գին 15 կոպ. Շատ անհաւասար արժէքի երգեր են:

17. Մոխրատիտիկ:

Խորթ մօր պատմութիւն լինելով առաջնակարգ մանկական հէքիաթ չէ կարող համարուիլ:

18. Նստալատակը եւ ոգնիլն: Թարգմ. տ. Կոռտանեանի, 1997, Թիֆլիս: Գինը համար 6 ու 25 հէքիաթների հետ 10 կոպ.:

Թէև շատ զուարճալի հէքիաթ է, բայց ոգնիի նկնդութեամբ միամիտ նապաստակի կրած տանջանքն ու մահը շատ անգութ է: Ուրիշի վիշտը չպէտք է մանկան հաճոյքի պատճառ լինի: Տես № 7. և 19.

19. Նստալատակ եւ ոգնու զրազը: Պատկերազարդ: Հ. Թ. Հ. Բ.: Գինը 40 կոպ.

Տես նախընթաց համարը:

20. Ոսկի ձկնիկ Պուշկինի. թարգմ. Գամառ-Քաթիպայի: 1884 թ. գինը 10 կոպ.

Ընտիր է:

21. Ոսկի ձկնիկ Ազատ թարգմ. Դ. Ազադեանցի: 1884: Թիֆլիս: Գինը 30 կոպ:

Ընտիր է:

22. Չորս առակ մանուկների համար: Հրատ. Հ. Ո. Գ. Բ.

1. Մրմռան կառու. 2. Կապոյտ կրակ. 3. Կախարդ կա-

նայք և փինաչի (ժողովրդական հէքիաթ)—բոլորն էլ դուարձալի են ու բարոյական արժէք ունին, բացի առաջինից։

23. Պատիկ ու նստիկ, հէքիաթ, փոխադր. Լ. Մ.-Աղամհանցի. Թ. Հ. Հ. Ը. 1899. պատկերադարդ։ գին 40 կոպ.։

Թշուառ փայտահատը իր դաւակներին քաղցից մեռնելիս չուզելով տեսնել նրանց անտառն է տանում անտէր, անտիրական, թողնում։ Մանուկները շնորհիւ պատիկ ու ճստիկի նախազգուշութեան՝ առաջին անգամ հետքը գտնում ու վերադառնում են տուն, իսկ երկրորդ անգամ՝ ոչ։ Ապա ընկնում են դէի ձեռքը, որից ազատւում են դարձեալ պատիկի շնորհիւ, որ դէի հարստութիւնն էլ գրաւում է ու վերջն էլ թագաւորին լաւ ծառայութիւն մատուցանելով՝ արժանանում է նրա շնորհին։ Ընտիր փոխադրութիւն է։

24. Սրինգ չովուական Դ. Աղայեանցի։

Գնահատելի մանկական բանաստեղծութիւններ։

25. Բնած գեղեցկուհի։ Տեղեկութիւններ տես №10. ընտիր հէքիաթ է։

26. Օնիկն ու Մարգարիտը։ Տեղեկութիւններ տես №5. քիչ արժէք ունի։

Գ. 8—10 տարեկանների նամար։

27. Անանգիստ գիշեր։ Օստրոգորսկի ժողովածուից։ Թֆլս. 1894. 32 էր. գին 5 կոպ.։ Թարգմ. Տ. Կոստանեանց.

Պատմում է թէ ինչպէս մի տան մէջ երեխաներն ու սպասուհիները գիշերը մի սենեակից ձայներ լսելով, վախենում են կարծելով թէ ուրուական է, բայց յետոյ նրանցից մէկը սիրտ արաւ տեսաւ որ բուեր են։ Ի՞նչ իմաստ ունի։

28. Արջի պատմութիւնը. Լ. Շելլուտովայի և Գայլ Զատոգիմսկու։ Նուէր մանուկներին. Թարգմ. Թիֆլ. 1901. 43 էր. 15 կոպ.։

Երկուսն էլ արջի ու գայլի կեանքից պարզ նկարագրուած արկածներ են։ Զգիտես ինչու երկրորդի հեղինակն իր գրուածքը՝ հէքիաթ է անուանում։ Երկուսի մէջ էլ կենդանիների բերանից է պատմուած։ Մանաւանդ անտանիկի է ոչխարի ու դայլի երկար ու բարակ անրնական սակարկութիւնը, վերջինիս փրկութիւնը։ Պատկերները անյաջող են, մանաւանդ գայլի կեանքից վեր առածները։ Անյաջող «Մանուկներին նուէր» է։

29. Արեգմազան կամ՝ կախարդուած ախարհը։

Հէքիաթ Դ. Աղայեանցի. 1888 96 միջ. էր. գինը։

Մասիսի ստորոտներից թագաւորի մօտ ծառայութեան եկած Արան իշխանի Արէգ որդին, որ իբրեւ աղջիկ էր յայտնի և տղի զգեստ հագած մնում էր պալատում: Թագաւորի աղջիկը, Նունուֆարը, նրա սիրուց տոչորւում է և նրա կողմից սառնութիւն տեսնելով հիւանդանում: Արէգը հարկադրւում է նրա համար անմահական ջուր բերելու նպատակով հեռաւոր երկրների թիւ, մեծ վտանգների ենթարկուիլ, մի քարացած քաղաք կենդանացնել և անմահական ջուրն առած Նունուֆարի մօտ վերադառնալ արդէն իբրեւ երիտասարդ: Ն. իր սիրածի տեսքից ու բերած ջրից փրկւում է: Այս «վեպիկի» սիրուն ներդաշնակութիւն խանգարւում է մի տեղ միայն, երբ խօսք է լինում արբունքի հասած Արէգի ներքին ֆիզիկական փոփոխութեան մասին: Աւելի ցանկալի կը լինէր որ հեղինակը այստեղի վրայով էլ այնպես թեթեւ անցնէր, ինչպէս միւս էջերում: Մանուկների շատ սիրած գրուածքներից մէկն է և արժանի է:

30. Անտառապար Ա. Սմիլնովայի, Թարգմ.՝ Թֆլս. 1896. գին 12 կոպ.

Մեծահոգութիւնը ընկճում և ուղղում է կամակոր ու չարամիտ մանկանը Տպաւորիչ է:

31. Աշխատութեան ասնդուղքը, վէպիկ երեսնաների համար. թրգմ. է. Տէր-Գրիգորեանցի, Երևան, 1882, 51 փոքրադիր, գինը 25 կոպ.

Փոքր աղջիկը ծոյլ է, անշնորհք, դատերը փչացնում է: Մի անգամ երեկոյեան պարտէզում նրան երևում է լուսաւոր թղուկը, որ նրան խաբում տանում է ճահիճների տակ: Այստեղ աղջիկը տեսնում է իր արեւմտեան հիւսնած կեանքը ծուլութիւնից: Ապա նրա աչքերին ներկայանում է մի լուսաւոր կոյս, որ ցոյց է տալիս աշխատասէր աղջիկների շքեղ տունը, բացատրում է որ աշխատասիրութեամբ նա էլ կը կարողանար արժանանալ այդ տանը իր աշխատանքից հետզհետէ սանդուղք շինելով վեր բարձրանալու համար: Մի քանի տարի յետոյ այս աղջիկը վերջացնում է աշխատութեան ասնդուղքը և երջանականում: Առաջնակարգ գրուածք չէ:

32. Անարիտ, հին զրոյց, Ղ. Աղայեանցի. Թֆլս. 1891. 56 միջակ եր, գինը 20 կոպ.

Վաչագան թագաժառանգը սիրահարւում է նախընտ աղջկան, Անահտին: Ծնողները շատ չեն ընդդիմանում, բայց Ա. խնամախօսների առաջարկը չի ընդունում, քանի Վ. արհեստ չգիտէ: Սա հարկադրւում է ընտիր դիպակ գործել սովորիլ և այսպէս. արժանանում է Ա. ձեռքին: Մի անգամ, երբ Վ. ծըպտած ման էր գալիս իր երկրում, քուրմերը նրան խաբելով

տարան իրանց ստորերկրեայ բանտը և կենդանի մնաց միայն նրա համար որ արհեստ գիտէր, կարող էի օգուտ տալ բռնապետներին: Վ. կերպասի վրայ ծաղկատառերով իր դրութիւնը պարզեց և խորհուրդ տուեց թագուհու մօտ տանել, քանի որ միայն նա կարող էր այդ հրաշագործ կերպասի գինը տալ, որ ամեն տխրութիւն փարատում էր: Ա. կարդաց գաղտնիքը, թագաւորի հետ գերիներին ազատեցին, քուրմերին պատժեցին: Ընտիր բանահիւսութիւն է: Մեր ժողովրդի ոգու արտայայտութիւնն է «Անահիտը», արհեստի ոգեշունչ գովասանութիւնը: Շատ ցանկալի էր մի շքեղ պատկերազարդ «Անահիտ» ունենալ վերջապէս:

33. Երրորդ ոսկի Լարուէի. 1893.

Երազի ձևով պատմում է ազանութիւնից առաջացած հիասթափութիւնն ու պատիժը: Լաւ առակ է:

34. Երեկանների առ իրանց ծնողը պարտաւորութիւնները:

Հ. Բարբոյի. թրգմ. Ֆրանս. Ս. Պ. Տէր Գրիգորեանցի, Թֆլս. 1878, գին 40 կոպ.

Անարուեստ փոքրիկ պատմութիւններ են, չարժէ կարդալ:

35. Զուարճալի ժամեր: Ա. Սարգսեանի: Մաս ա. Թֆլս. 1890. գին 50 կոպ.

Մի զուարճալի ժողովածու է հանկուկների, բառախաղների, խաղերի, խնդիրների, սերունների, ֆոկլորների, կատակների և անկեղտոսների: Բանալին առանձին է: Իր բազմակողմանի բովանդակութեամբ կարող է այս գիրքը լաւ զբաղեցնել փոքրիկներին:

36. Երախայրիք, պատկերազարդ հատուածներ մանուկների համար, 4 հատոր, Արշ Մհրաբեանի (Սրինգ), 1882—67 Թֆլս. իւրաքանչիւր հատորը 41—55 էր. գինը 50-ական կոպ. Արձակ ու չափածոյ մանր նիւթերի ժողովածուներ են, թէ լեզուի, ոճի և թէ բովանդակութեան տեսակէտներով արժէք ունեցող բաներ քիչ կան մէջերին:

37. Երկու տոնածառ Ն. Գ. Վուչէտիչի, թարգմ. Պ. Նազարեանցի, Թֆլս. 1882. գինը 20 կոպ.

Նկարազրուած է մի հարուստ ընտանիքի ցանկալի վերաբերմունքը աղքատ մանկան: Տպաւորութիւն գործում է:

38. Լճկերասէր Վահանը տիկ. Ս. Յակոբջանեանցի: Թ. Հ. Հ. Ը. 1896. գինը 10 կոպ.

Գեղարուեստական գրութեամբ է: Որոշ չափով տպաւորութիւն գուցէ գործէ միայն որդեկորոյս ծնողների վրայ:

39. Թովմաս եղբոր տնակը: Թարգմ. Ն. Տեր Մարկոսեանցի: Թ. Հ. Հ. Ը. 1880. գիր 45 կող.

Թշուառ սարուկները, կեանքից զրուած՝ մանուկներին սիրելի յայտնի գրքի բիշ արժէք ունեցող փոխադրութիւնն է: Տպաւորութիւնը աննշան է:

40. Ժան Բաբտիստ Լիլլիի մանկութիւնը: Հեղ? փոխադր. Տ. Յովհաննեսեանց, Թֆլս. 1884. փոքրդ. 32 էր.

Տաղանդաւոր երաժիշտ մանուկի էկենսագրութիւնն է, որ ջութակահարութեամբ հիացնում է դուքս Գիլլին: Սա մի ոսկի է տալիս ժանին, որ կարծելով թէ սխալմունքով է, ուղղւում է վերադարձնել, բայց չի յաջողում: Ապա կառք է նստում, դադատուկ քաղաք է գնում նրան տեսնելու համար: Այստեղ շնորհիւ իր կեանքի լաւ ընթացքին ու տաղանդին՝ կարճ ժամանակում նշանաւոր դիրք է բռնում: Արժէ կարգաւ:

41. Ժլատ Գ. Կրաբրի. Թարգ. Տ. Կոստանեանցի, 5 էր. 1894թ. «Տիրույցի աղջիկ» գրքոյկի հետ գինը 5. կող.

Մի ձերունի մարդ շատ ժլատ է երևում՝ աղքատի ցնցոտիներով ման գալով, չոր ու ցամաք հաց ուտելով, բայց դադատուկ նա օգնելիս է լինում թշուառներին: Վերջ էլ նա մի հոյակապ անկէլանոց է շինում ու յանձնում ձերուներին կառավարելու: Իմաստը լաւ, բայց ամսոս որ զրուածքը վայրի վերոյ է, տղաւորիչ ոյժ չունի:

42. Ինչո՞ւ ինչ ասլորում մարդիկ, փոխադր. կոմս Լ. Տուստոյից, հրատ Մ. Հ Ո. Գ. Ը. 1885, Մոսկուա. 42 միջակ էր. գիրն?

Սա մի ժողովրդական հէքեաթանման զրուածք է: Հրեշտակը «մուժիկի» կերպարանքով հիւր է գալիս: Տանտէրը նրան ցրտից պաշտպանելու համար իր հագինը հանում հիւրին է հագցնում, բայց կինը նախ չի ուղղւում նրան հիւրասիրել, իսկ յետոյ մեղմանում է: Այս հրեշտակը լաւ դերձակ է դառնում, հիւրասիրող վարպետին լաւ բաղդաւորցնում է իր հրաշալի ձեռագործով: Վերջը բանից դուրս է գալիս, որ սա հրեշտակ էր եղել Աստուածանից երկիր ուղարկուած՝ մարդկանցից երեք բան սովորելու համար:

Այս գիրքը մի ընտիր ու ազատ փոխադրութիւն է, բնագրի կօշկակարի տեղը դերձակն է բռնել: Դարձուածները իսկ և իսկ հայկական ոգի են կրում: Թէև Թիֆլիսի բարբառից շատ բառեր ու ոճեր կան, սակայն բացատրութիւններ տրուած են:

43. Լուսերեսիկ Գրիմի հէքեաթաներից, Հրատ. Թ. Հ. Հ.

Ը. Գրիմմի հէքիաթներից: 1897 թիւ: Գունատիպ պատկերազարդ գինը 40 կոպ.:

Լաւ հէքիաթ է, բայց խորթ մօր պատմութիւն է:

44. Խնծորենիկների երկրում: Ոյդի գրուածքներից: Թ. Ն. Ը. 1805: Գինը 10 կոպ.:

Բաւականին լաւ գրքոյկ է, բայց թարգմանական լեզուն և անհամապատասխան հատուածները ծանրացնում են բովանդակութիւնը:

45. Խորամանկ աղուէսը Ա. Մ. Սլիւիցկու, փոխադ. Պոռեանցի: Թ. Ն. Ը. 1898, գին 40 կոպ.

Զուարճալի բաներ են աղուէսների կեանքից:

Փոխադրութիւնն այնքան ընտիր է, որ կտրծես թէ այս գրուածքը Պոռեանի սեպհական երկը լինէր: Միայն թէ պէտք էր գաւառական դարձուածները տեղն ու տեղը բացատրել:

46. Ծննդեան պատմութիւնը Թ. Ն. Ը. հեղ. 1882, գինը 10 կոպ. Աղքատ մանուկը նամակ է գրում ծննդեան պապին (նուիրարաշխ ծեր պապին ըստ գերմանական աւանդութեան) ու նուէրներ խնդրում: Այս նամակն ընկնում է մի հարուստ մարդու ձեռքը, որ միամիտ մանկան բաղձանքը կատարելու համար՝ նրան շատ նուէրներ է ուղարկում իբր ծեր պապի կողմից: Գեղեցիկ տպաւորութիւն է գործում:

Այս գրքոյկին կցուած է մի ուրիշը թոշունների հովանաւորութեան համար Ֆինլանդիայում կազմուած մանկական ընկերութեան մասին: Այս գրուածքը կցկտուր է, որոշ տպաւորութիւն չի գործում, թէ և մի շատ հետաքրքրական երեւոյթի նկարագրութիւն է:

47. Ծիծեռնակի բունը: Հեղ. թարգմ. Եղիստը. Ալեքսանեան-Արծուրունու: Երեան 1881. 41 միջակ եր. գինը

Ծիծեռնակի կեանքի արկածները պատմում են բաւականին գրաւիչ կերպով:

Թարգմանական լեզուն անմշակ է:

48. Կարմիր լապտեր Վուչէտիչի. թարգմ. Օր. Ն. Տէր Մարկոսեանցի: Թ. Ն. Ը. Ը. 1879. գին 30 կոպ.

Երկաթուղու պահապանը շանթահար է լինում, անակն այրւում է, բայց և այնպէս նա անձուիրութեամբ վերջին ուժերը հաւաքում է, կարմիր շապիկը պատառոտում լապտերի վրայ է դնում. գնացքը կանգնեցնելու, ճամբորդների կեանքը սպառնացող վտանգից ազատելու համար: Բաւականին տպաւորիչ է:

49. Հարուստը և աղքատը Օստրոգորսկու ժողովածուից:

Թարգմ. Տ. Կոստանեանցի. Թֆլս. 1894. գինը այլ 2 գրքոյկների հետ 7 կոպ.

Քրիստոս հիւրասէր չքաւորին վարձատրում է, իսկ անհիւրասէրին, որ իրան չէր ընդունել, պատժում է:

Ընտիր գրուածք է:

50. Ճանապարհորդ գորտը. Հեղ. Թ. Հ. Հ. Ը. 1895. գինը 3 կոպ:

Գորտը բաղիրին առաջարկում է իրան հերթով շիւղի վրայ նստեցնել ու դէպի հարաւ տանել: Նրանք համաձայնում են: Գորտը ճամբի կիսեն սկսում է կռկռալ իր գլուխը գովելով և անմիաստ վայր է ընկնում:

Իմաստը լաւ չէ հասկացւում: Միջակ գրուածք է:

51. Ճշմարտութիւնը միշտ յաղթում է: Գրիմի հէքիաթներէց: Թ. Հ. Հ. Ը. 1897. պատկերազարդ գունատիպ: Գինը 40կ.

Տպաւորիչ է:

52. Մանկական գրադարան Ա. Զիլինգաբացի: Գիրմ. Թարգմ. 8—12 տարեկանների համար: Աւքսանդրպ. 1904. 16 եր. գինը 5 կոպ.

Փոքրիկ պատմութեանքներ են դասագրքերի նիւթերի պէս: Աւելի սիրուն են «Ինձ չըմոտանաս» և ապա «Երեք թիթեռնիկը»: Միւս պատմութեանքներն են. «Հաւատարիմ ձկնիկ», «Նոր պատկերը», «Ես չեմ կարող սուտ ասել» և «Գերին ու առիւծը»:

Առաջարկում է նաև անգլերադէտ փոքրիկներին իբրև պատմելու նիւթ: Բայց միթէ միկնոյն նիւթերը կարող են 5—12 տարեկաններին անխտիր զրաղեցնել:

53. Մարդ առիւծ Գ. Մերեթեյլի, փոխադր. Դ. Տէր Դաւթեանցի, պատկերազարդ 61 մեծ եր. գինը 20 կոպ. Թֆլս. 1895.

Մի խեղճուկ մարդու երեք որդիները լսում են, որ իրանց շատ անբաղդութեանց պատճառը իրանց հայրն է, ուստի ցանկանում են, որ նրա կեանքի վերջը դայ: Հայրն ասում է որ այն ժամանակ ինքը կը մեռնի, երբ որ որդիները զանազան երկրներ երթան ու գան, իրան չը չսուած հրաշալի բան պատմեն: Երկուսը փորձում են, բան դուրս չէ գալիս: Ապա գնում է Մարդ- Առիւծ որդին, որ վտանգաւոր դեկրին սպանելով մի թագաւորութիւն ազատում է անվերջ պատուհասներէց: Վերջը ժառանգում է այս թագաւորութիւնը, իր երկու եղբայրներն էլ արժանանում են նրա թագաւորագուն քնիքների ձեռքին:

Ժողովրդական հէքիաթէ, բայց ինչպէս երևում է արուեստական տարրերով հրաշալիքներով խճողուած է:

54. Մեղի զղջումն Դր. Տողի. թարգմ. Ես բահ. Պանդա-
դեանցի, էջմիածին, 1994. գին 5 կոպ.

Ջանազան շինծու, անարուստ օրինակներ են, աւելի կրօ-
նի դասանիւթերի պէս բաներ՝ բան թէ ազատ ընթերցանու-
թեան նիւթեր:

55. Մեր պապի գաւազանը թարգմ. Տ. Կոստանեանցի:
90 էր. գին 5 կոպ. Թֆլւ, 1894.:

Ծեր պապի, նախկին նաւապետի, գաւազանը լեղու է ել-
նում ու պատմում նրա թոռներին հարիւրաւոր տարիների
անցքեր և այն թէ ինքն ինչպէս էր ապրում անտառում, ին-
չպէս յետոյ կայմ դարձաւ, վերջն էլ՝ գաւազան:

Միջակ արժէքի գրութիւն է:

56. Մուֆլու, Ուիդայի: Թարգմ. ռուս, Յովհ. Օհանջա-
նեանի: Թ. Հ. Հ. Ը. 1896. Ժողովրդական գրադարան. 44 մի-
ջակ էր. գինը 10 կոպ.

Մի սրտաշարժ պատմութիւն է. կազմիկ Բոմբոյի և նրա
Մուֆլու շան հիանալի սիրոյ մասին: Բ. մայրը միւս որդուն
ղինուրադրութիւնից ազատելու համար 1000 ֆր. ծախում է
շնորհալի Մուֆլուին մեծատունի հիւանդ որդուն դուարձաց-
նելու համար: Բ. մերձ ի մահ հիւանդանում է վշտից, իսկ հաւ-
ատարիմ շունը փախչելով նոր տէրերից, կմաղք դարձած
հասնում փրկում է իր սիրելիին: Մեծատունը այս տեսնելով
գութը շարժւում է, իր հիւանդ դաւակին զրկելով դուարձալի-
քից՝ շունն էլ փողն էլ թողնում է այս ազբատ ընտանիքին:
Վերջը մեծատունի հիւանդատ որդին ու Բոմբոյն իրար խաղա-
կից են դառնում ու երկուսն էլ դուարձանում:

Ուրը տալաւորութիւն է գործում:

57. Մ'ըրոսնը Շմիդի. թարգմ. Ան. Քալանթարի: Թ. Հ.
Հ. Ը. 1892, գինը 20 կոպ.

Մինչև վերջին երեսը կատուի և ազնկայ մասին սովորական
դէպքեր է պատմում, ի միջի այլոց ցոյց է տալիս թէինչպէս այս
փոքրիկը իր սիրած կատուին զիջանում է մի հիւանդ ազնկան:
Այսպիսի փոքրիկները այդքան գթասիրտ չեն լինում
իրական կեանքում: Առանձին արժէք չունի այս գրքոյկը:

58. Մի դէպք Բերանժէի կեանքից Մ. Զիւտեակովի:
Հրատ. «Արշալոյս» №1. Մոսկուա. 1893.

Բերանժէն գնում է գինետուն և երբ ժողովուրդը իմա-
նում է, որ իր սիրելին այդանդ մօտ նստած է, գեղեցիկ ցոյց
են անում նրան: Ուր տալաւորութիւն է գործում:

Այս գրքոյկին կից է «Կեցցէ Ֆրանսիան» գրքոյկը, միա-
սին 59 էր: Վերջինս վրէժխնդրութեան միտում է ցոյց տալիս: